

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye’de Kamu Harcamaları Ne Kadar Cinsiyete Duyarlı?

Arınç BOZ¹

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye’de Kamu Harcamaları Ne Kadar Cinsiyete Duyarlı?

Öz

Devletin kamusal hizmetleri gerçekleştirmesi için kullandığı maliye politikası araçlarından biri bütçelemedir. Araştırmanın amacı Türkiye’de kamu bütçesine harcamalar açısından cinsiyete yönelik bir bakış açısı geliştirmektir. Bütçenin kadın ve erkek arasında ayrımcılığa sebep olmayacak şekilde uygulanması, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramının gelişmesini beraberinde getirmiştir. Araştırmada, Türkiye’de 2002 ile 2022 yılı arasında bütçe politikalarından kamu harcamaları incelenmiştir. TÜİK’in yayımladığı Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerinden elde edilen transferlerin cinsiyet ile ilişkisi bu kapsamda araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Türkiye’de incelenen yıllarda kamu transferlerinin ortalama %35,9’u kadınlara yönelik iken %64,1’inin erkeklere yönelik olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Kamu Harcamaları, Türkiye

Gender Budgeting: How Gender Responsive Are Public Expenditures in Türkiye?

Abstract

One of the fiscal policy tools used by the government to implement public services is budgeting. The aim of the research is to develop a gender perspective on public budget expenditures in Türkiye. The implementation of the budget in a way that does not cause discrimination between women and men has brought about the development of the concept of gender budgeting. In the research, public expenditures from budget policies in Türkiye between 2002 and 2022 were examined. The relationship between transfers obtained from the Household Budget Surveys data published by TürkStat and gender was analyzed within this scope. As a result of the analysis, it was found that while 35.9% of public transfers were directed to women in the examined years in Türkiye, 64.1% were directed to men.

Keywords: Gender Responsive Budgeting, Public Expenditure, Türkiye

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Article

1. Giriş

Devletin bütçesi kadınlar ve erkekler üzerinde nasıl bir etki yaratabilir? Yakın zamana kadar bu soru hükümetlerin dikkatini çeken bir konu olmamıştır. Hükümet politikaları genellikle toplumun geneline fayda sağladığı varsayımıyla oluşturulurdu. Belirli bir gruba (örneğin emekliler, işsizler veya düşük gelirli bireyler) avantaj sağlayan politikaların dahi nihayetinde tüm topluma yarar sağladığı iddia edilirdi. Ancak kamu bütçeleri, farklı gruplar üzerindeki etkisi sebebiyle incelenmesi gereken bir konudur. Bütçe ile ilgili özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru tartışılan bir husus da cinsiyetle olan ilişkisidir. Yaygınlaşan tartışmalara rağmen devletin kadın ve erkeklere yönelik gelir elde etme ve harcama yapma

¹ Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, arincboz@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4936-1339>

politikalarında cinsiyetin dikkate alınmasına yönelik ilgisi son dönemde dikkat çekmiştir (Sharp ve Broomhill, 1990, s. 1).

Günümüz toplumlarında kişiler arasında kaynaklar dağılırken pek çok etken bulunmaktadır. Kişisel yetenek, bilgi, beceri ve fırsat farklılıkları gibi sebeplerden dolayı bireyler kaynaklardan eşitsiz paylar almaktadır. Ancak dağılan eşitsiz paylar sebebiyle devlet, bütçe politikalarıyla dezavantajlı durumda olan kişilere yönelik kararlar almaktadır. Bahsedilen dezavantajlı konumda olanların bir boyutu da cinsiyetten kaynaklanmaktadır.

Bütçe, makroekonomik hedeflerin dışında, devletin cinsiyetler arası eşitsizliklerle mücadele etmede kullandığı bir politika aracıdır. Bütçe ile cinsiyet ilişkisi 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB) kavramıyla birlikte sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmayla ulaşılmaya hedeflenen amaç, bütçe sürecinin tüm aşamalarının cinsiyet eşitliği perspektifiyle işlenmesini sağlamaktır (Ergen ve Durak, 2017, s. 108).

TCDB gelir ile harcama açısından ele alınabilir. Çalışma kapsamında kamu bütçe politikalarının harcama kalemine odaklanılmış ve Türkiye’de kamu harcamalarının harcama türleri açısından cinsiyetle ilişkisi incelenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) yayımladığı ve fertlere ilişkin bilgileri içeren Hanehalkı Bütçe Anketleri (HBA) mikro verileri analiz edilmiştir. 2002-2022 yıllarını kapsayan mikro veri analizinde kamu harcamalarının cinsiyete yönelik farklılıkları emeklilik maaşı, yaşlılık maaşı, sosyal yardımlar, dul, yetim ve öksüz maaşı, engelli ve maluliyet maaşı, hastalık yardımı, işsizlik maaşı, burs geliri ve doğrudan destek başlıkları altında incelenmiştir. Uluslararası yazında TCDB konusunu analiz eden araştırmalar bulunmakta iken ulusal yazında bu konu ağırlıklı olarak Türkiye’deki durumu, aşamaları, gelişimi ve örnek ülke uygulamaları açısından ele alınmıştır (Dumlupınar ve Göksu, 2020; Ergen ve Durak, 2017; Özücü ve Bakırtaş, 2012; Tepekule, Özcan ve Kayalıdere, 2016; Tüğen ve Özen, 2008; Yıldız ve Uğur, 2016). Bu bağlamda araştırmanın özgün değeri Türkiye’de yirmi yıllık geniş bir dönemi ele alması ve TCDB’yi kamu harcamaları perspektifinde analiz eden bir çalışma olmasıdır.

2. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Bütçe, devlet tarafından planlanan hizmetlerin ifa edilebilmesi ve makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için kullanılan bir maliye politikası aracıdır. Devlet, gelir dağılımında adaleti sağlamak, fiyat istikrarı ile tam istihdamı gerçekleştirmek, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak için vergi, harcama ve borçlanma politikalarıyla piyasaya müdahale etmektedir. Bu müdahaleleri gerçekleştirmek, gelir toplayabilmek ve harcama yapabilmek bütçe oluşturularak gerçekleştirilir.

Bütçe, bahsedilen hizmet ve hedeflerin dışında toplumsal cinsiyete yönelik önemli bir politik araçtır. Devlet, gelirin cinsiyetler arası eşit dağılımı ve kadın ile erkeğin toplumsal anlamda eşit haklara sahip olması için piyasada rol oynamaktadır. Bir ülkedeki kalkınma ve gelişmeye yönelik bütçe politikalarının cinsiyet dinamiklerini dikkate alması gereklidir (Patel, 2015, s. 51).

Cinsiyet kavramını açıklamak için cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramlarının ele alınması gereklidir. Bu iki kavram ara sıra birbirleri yerine kullanılsa dahi farklı anlamlara gelmektedir. Cinsiyet, erkek ve kadın ile ilgili biyolojik farklılıklara yöneliktir. Toplumsal cinsiyet ise toplum tarafından erkek ve kadına yüklenen roller, sorumluluklar, davranış kalıpları ve alışkanlıklardır. Örneğin, kadınların ev işlerinde baskın rol oynamasına yönelik beklentiler toplum tarafından yaratılmaktadır. Oakley (1972), cinsiyeti erkek ve kadınlar arasındaki anatomik ayrıma bağlamakta iken toplumsal cinsiyeti erkeklik ve kadınlığa göre sınıflandırmaktadır.

TCDB, kamunun kaynakları elde etme ve harcama sürecine odaklanarak bu sürecin toplumsal cinsiyet açısından eşit şekilde uygulanıp uygulanmadığını açıklamaya yönelik bir yaklaşımdır (İşler ve İşler, 2020, s. 42). Genel tanıma göre ise bütçenin cinsiyete dayalı olarak değerlendirilmesi, bütçe

sürecinin aşamalarında cinsiyete yönelik bakış açılarının benimsenmesi ve bu bağlamda gelir ve giderlerin yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir (Council of Europe, 2005, s. 10).

TCDB yaklaşımı, kamu bütçelerini cinsiyet eşitliğine hassas bir noktaya getirmeyi ve hükûmetin eşitliği sağlanmaya yönelik uyguladığı politikaların hesap verebilir olmasını amaçlar (Sharp ve Broomhill, 2002). Kamu gelir ve harcamalarının cinsiyet körü olmaması, bütçe politikalarının kadınlar, erkekler ve çocuklar üzerindeki etkilerinin bilinmesi TCDB politikalarının diğer amaçları arasındadır. Özetle, bu tip bütçeleme ile hükûmet bütçelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlaması hedeflenmektedir (European Women's Lobby, 2004, s. 7).

Burada dikkat edilmesi gereken, TCDB yaklaşımının yalnızca kadınlara yönelik eşitsizliklerin çözümüne odaklanmadığıdır. Yani TCDB kadınları kapsayan ayrı bir bütçe oluşturulması demek değildir. Daha ziyade uygulanan bütçe politikalarının cinsiyet eşitsizliklerini bertaraf ederek belirli bir cinsiyet üzerinde sosyal ve ekonomik refahın azalmasına karşı bir politika geliştirmek amaçlanmaktadır (Tepekule vd., 2016, s. 2317-2320).

3. Teorik Altyapı ve Tartışmalar

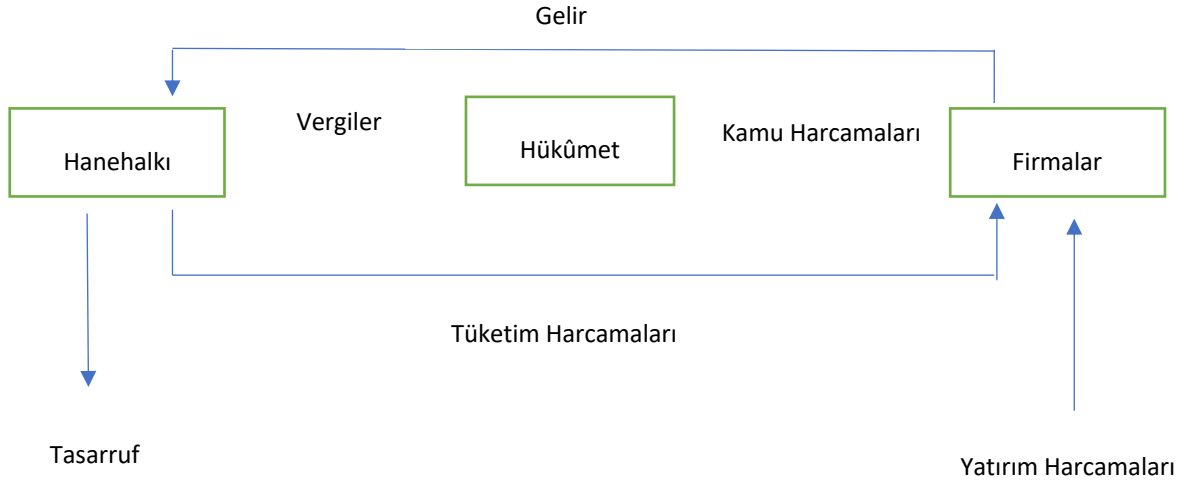
Bütçe ilk bakışta cinsiyetten bağımsız bir politik araç olarak görülebilir. Kamu tarafından alınan kararlar ve yapılan harcamalarda erkeklerin ve kadınların sosyal olarak belirlenmiş farklı rol, sorumluluk ve yeteneklerini göz ardı edebilir. Bu farklılıklar genelde kadınların toplumda erkeklere göre daha düşük ekonomik, sosyal ve politik güce sahip olacak şekilde eşitsiz bir konumda olmasına sebep olabilir. Mevcut düzen ataerkil toplum düzeni olduğundan, karar almadan uygulamaya, bütçeleme süreci erkek egemen bir süreçtir. Bu nedenle, kamu harcamaları erkekler ve kadınlar için farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Elson, 1999, s. 3).

TCDB'nin kuramsal yapısı, uygulanan ekonomik politikalar ve cinsiyet eşitsizliğini artıran bütçe süreçlerine bir eleştiri olarak feminizm bünyesinde ortaya çıkmıştır (Elomäki ve Ylöstalo, 2021, s. 517). Feminizm doğuşu 1792 yılında Mary Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi adlı metnine dayanmaktadır (Botting, 2013). Feminizmin ekonomiyle birlikte düşünülmesi ise ekonomi bilimindeki erkek egemen görüşe ve cinsiyet körü bakış açısına tepki olarak doğmuştur. 1870'te birinci dalga feminizmle başlayan feminist ekonomi, feminist teorilere, yeşil ekonomiye, sürdürülebilir kalkınmaya, refah ekonomisine, çalışma ekonomisine ve sosyalist/Marksist ekonomiye katkıda bulunmuş ve bu bilim dallarından etkilenmiştir. Geçen yıllara rağmen ekonomi alanındaki etkisi 1990'lı yıllarda kendini göstermiştir. Feminist ekonomi kuramının tek bir teorisi olmamasına rağmen siyasi, sosyal ve ekonomik alandaki yegâne amacı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır (Toğrul ve Memiş, 2011, s. 5).

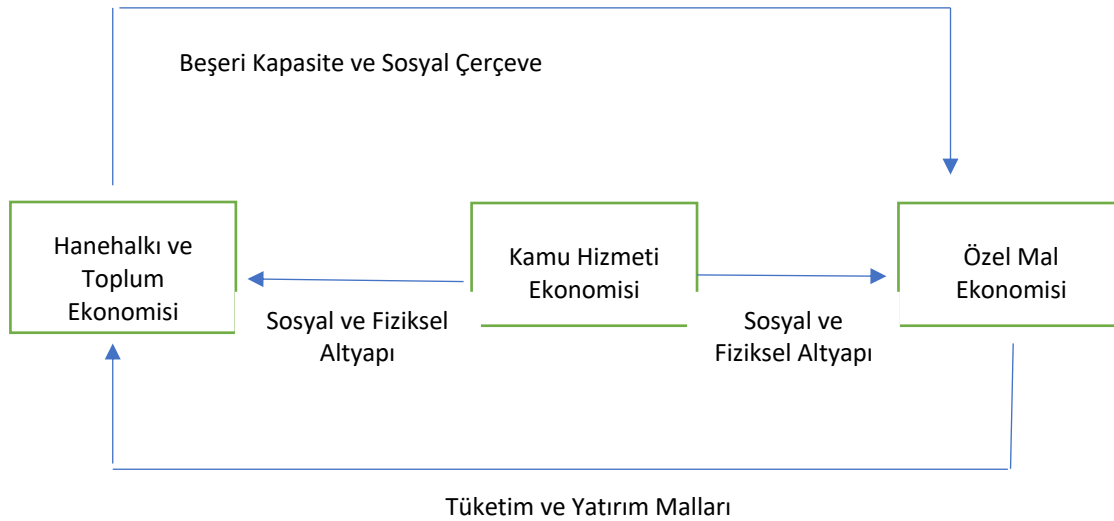
Dünya çapında TCDB ile ilgili deneyimler hükûmet içi (inside government) ve toplum temelli (community based) olmak üzere iki modele dayanmaktadır. Hükûmet içi model Maliye Bakanlıkları tarafından yürütülmekte iken toplum temelli model Sivil Toplum Kuruluşları ve akademik araştırmalara dayanmaktadır (United Nations Development Fund for Women, 2000, s. 13). Hükûmet içi model, kamu bütçeleri, kaynak tahsisi, bütçe politikaları ve karar alma süreçlerinin cinsiyete etkisini inceleyen, değerlendiren ve eleştiren bir modeldir. Toplum temelli model ise bir grup içerisindeki üyeler tarafından bu politikalarla yönelik tartışmalar yapan ve hükûmetin uyguladığı politikalarla somut eleştiriler getiren bir modeldir (Sharp ve Broomhill, 2002, s. 28-29).

Başta bütçe olmak üzere makroekonomik politikalar nadiren cinsiyet nötrdür. Özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren uygulanan TCDB analizleri, makroekonomik teori ve geliştirilen politikalarla meydan okumuştur (Çağatay, 2003, s. 15).

a) Millî Gelirin Akışı: Cinsiyet Körü Model

b) Millî Hasılanın Akışı: Cinsiyete Duyarlı Model

Şekil 1. Toplumsal Cinsiyet Modelleri

Kaynak: Elson, 1999, s. 5-8.

TCDB ile ilgili diğer bir model Şekil 1’de gösterilmektedir. Şekil 1’de yer aldığı gibi toplumsal cinsiyet konusunu makro bağlamda millî gelir ve millî hasıla açısından ele almak mümkündür. Millî gelir bir ekonomide harcama ve tasarrufu içeren belirli bir akışta gerçekleşir. Burada karşımıza cevaplanması gereken bazı sorular çıkmaktadır (Elson, 1999, s. 5):

- Kamu harcamalarının hangi cinsiyet için daha fazla tahsis edildiği?
- Millî gelirin hangi kısmı, hane sorumlularının kadın olduğu topluluklara, hangisi ise erkek olduğu topluluklara aktarılmalıdır?
- Kadın veya erkeklerin sorumlu oldukları hanelerde tasarruf ve harcamalarında farklılıklar var mıdır?
- Kadınların veya erkeklerin sorumlu oldukları hanelerde ya da her iki cinsiyetin yararlandığı kamu transferlerinde farklılıklar var mıdır?

Bu sorularla birlikte millî gelirin akışında kadın ve erkek arasında farklılıkların olup olmadığı tartışılmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki farklılıklardan bir tanesi iş yaşamında ortaya çıkmaktadır. Kadınların üretime katılımının kayıt altına alınmaması, ekonomiye katkılarının görünmemesine sebep olur ve millî gelire katkılarını yok sayar. Kadınların gayrîresmi olarak istihdamı, kadınların gelirlerine ket vurmaktadır. Kadınların kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmesi, ev işleriyle ilgilenmeleri, neslin devamına yönelik üreme sorumlulukları ve bebek bakımına yönelik toplumsal rolleri, gelirlerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu durum politik karar alıcıların sorunları tespitini de zorlaştırmaktadır (Elson, 1999, s. 4).

Burada karşımıza cinsiyete duyarlı model çıkmaktadır. Kamu sektörünün bütçe stratejileri millî hasılayı, üretimi etkilemektedir. Her şeyden önce cinsiyete duyarlı ve doğru uygulanan bütçe politikaları, kadınların istihdama katılımını artırır ve verimini yükseltir; böylece beşeri sermaye gelişir. Beşeri sermayenin gelişmesi üretimi artırır bu durum da büyümenin artışı anlamına gelmektedir. Pyatt (1993), bir hükûmetin tasarladığı bütçe politikalarının güçlü bir emek piyasası yaratmak amacıyla, efektif talebi sürdürecektir şekilde olması gerekliliğinden bahseder. Ayrıca kamu sektörü, harcamalarını cinsiyete duyarlı bir şekilde insan kaynaklarına, uygun sosyal ve fiziksel altyapının oluşturulması için yapması gerekmektedir.

TCDB'nin geçmişi 1980 ve 1990'lardaki feminist politikalarla dayanmaktadır. Ancak bütçenin kadın perspektifinde düşünülmesi Pekin'deki 4. Dünya Kadın Konferansı'nda ivme kazanmıştır (United Nations, 1995). İlk defa 1984 yılında Avusturalya hükûmeti tarafından uygulanan TCDB daha sonra Milletler Topluluğu'nun yardımıyla Kanada, Güney Afrika ve diğer topluluğa üye ülkelerde yaygınlaşmıştır (Alonso-Albarran, Currstine, Preston, Soler, Tchelishvili, ve Weerat- Hunga, 2021, s. 10).

Avusturalya hükûmeti, bütçeye yönelik alınan karar ve uygulanan politikalarla toplumsal cinsiyetle ilgili bakış açısını dâhil eden ve bu konuda uzun soluklu denemeler yapan ilk ülkedir. Avusturalya federal hükûmeti, 1984'te Kadın Bütçe Programı'nı hayata geçirmiştir. Bu programla Avusturalya, hükûmet politikaları içerisine cinsiyeti dâhil etmeyi ve farkındalığı artırmayı, hükûmetin cinsiyet eşitliği konusunda hesap vermesini sağlamayı, mevcut bütçe politikalarını değiştirmeyi ve kadınların sosyal ve ekonomik statüsünü yükselterek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Sharp ve Broomhill, 2002).

2000'li yıllardan itibaren giderek daha fazla ülke, TCDB'nin uygulanmasını bir hedef olarak görmüştür. Avrupa'da Fransa, Belçika, İrlanda, İspanya, İtalya, Birleşik Krallık ve İskandinav ülkeleri; Asya'da Hindistan, Malezya ve Nepal; Afrika'da Ruanda, Mozambik, Tanzanya ve Morityus; Latin Amerika'da Şili ve Meksika, çeşitli açılardan kamu yardım programları ve transfer politikalarının cinsiyete göre dağılımı konusuna yönelmişlerdir (Elson, 2004, s. 630).

Türkiye'de TCDB konusunun ele alınması 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulunun kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Ardından Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı, 20 Nisan 1990 tarihli ve 422 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. 29 Mart 2003 tarihli ve 25063 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan düzenlemeyle Başbakanlığa bağlı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü olarak faaliyete başlamıştır (Resmî Gazete, 2003a; Tüğen ve Özen, 2008, s. 7). Buna ek olarak 24 Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, bütçe sisteminde günümüze kadar devam eden bir reform süreci başlatmıştır (Önal, 2023, s. 33; Resmî Gazete, 2003b).

Seksenden fazla ülkede TCDB yaklaşımına yönelik çıkan kararlara rağmen Avusturalya ve Güney Afrika gibi erken reformcularda bile bu düşüncesinin güç kaybettiğini söylemek mümkündür. Nitekim

hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerdeki çabalara rağmen konunun tartışmadan öteye gidemediği söylenebilir (Alonso-Albarran vd., 2021; Tüğen ve Özen, 2008).

TCDB kavramı literatürde yer edinmeden önce hükümet bütçeleri ile cinsiyet ilişkisi tartışılmıştır. Kadınları dikkate alan bir bütçeleme sürecinin kadının pozisyonu açısından öneminden bahsedilmiştir (Sharp ve Broomhill, 1990). Elson (1999) TCDB kavramını, bu kavramın makroekonomik etkilerini, bütçeleme stratejilerinin insani gelişmişliğe etkisini ve bütçe ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Patel (2015), TCDB’yi teorik anlamda ele almış ve bütçe fonlarının daha eşit dağılmasını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmalara ek olarak TCDB kavramını, gelişimini ve farklı ülkelerdeki mevcut durumunu ele alan çalışmalar literatürde yer almaktadır (O’Hagan, 2017; Quinn, 2017; Sharp ve Broomhill, 2002; Sodani ve Sharma, 2008).

TCDB yaklaşımını kamu harcamaları bağlamında ele alan araştırmalar literatürde bulunmaktadır. Demery (2002) Hanehalkı Anketlerini kullanarak 1992 yılında Gana’da kamu sağlık harcamalarını; 1995 yılında ise Fildişi Sahili’nde kamu eğitim harcamalarının toplumsal cinsiyetle ilişkisini ele almıştır. Yaptığı çalışma sonucunda kamu harcamalarında kadınların dezavantajına olacak şekilde bir ön yargı olduğu ve kamu harcamalarının iki ülkede de cinsiyete göre eşitsiz dağıldığına ulaşmıştır. Sabir ve Abdullah (2002) Pakistan Hanehalkı Anketi mikro verilerini inceleyerek 1998 ve 1999 yıllarında kamu eğitim harcamalarını analiz etmiştir. Pakistan’da kamu eğitim harcamalarının erkeklere yönelik olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Austen, Costa, Sharp ve Elson, (2013), Doğu Timor’da 2007 Yaşam Standartları Anketi verisini kullanarak kamu eğitim harcamalarını incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda harcamaların %52,49’u erkeklere, %47,51’inin ise kadınlara ayrıldığı görülmüştür. Hooda ve Kataria (2022), Hindistan Federal Rezerv Bankası verileriyle 2005-2006’dan 2020-2021’e TCDB’yi kamu harcamaları açısından ele almış ve kamu harcamalarıyla kadınların gelişimi arasında pozitif bir korelasyon bulmuştur. Konuyla ilgili uluslararası yazında çeşitli çalışmalar görmek mümkündür (Abramovsky ve Selwaness, 2023; Bue, Le, Silva ve Sen, 2022; Demery ve Gaddis, 2009; Lahiri, Chakraborty, Bhattacharyya, Bhasin ve Mukhopadhyay, 2002).

Ulusal yazında TCDB kavramının yaygınlaşmasıyla Türkiye özelinde de araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. TCDB’nin tanımı, gelişimi, önemi, uygulanabilirliği, bütçeleme süreci, yasal düzenlemeler, farklı ülke ve Türkiye uygulamaları çeşitli araştırmalara konu olmuştur (Demir, 2011; Ergen ve Durak, 2017; Tepekule vd., 2016; Tosun ve Bağdağdioğlu, 2016; Tüğen ve Özen, 2008; Yenilmez, 2022; Yıldız ve Uğur, 2016). TCDB’nin başka bir inceleme alanı ise yerel yönetim düzeyindedir. Türkiye’de büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri ve mahalli idareleri, toplumsal cinsiyete göre yapıları, sürdürülebilirliği, faaliyetleri, projeleri, kadın ve erkeklerin belediye harcamalarından aldığı payı açıklamaya yönelik çalışmalara ulaşılmaktadır (Alkan ve Dayar, 2021; Dumlupınar ve Göksu, 2020; Erol, 2019; Günlük-Şenesen 2021; Yavan ve Gazeloğlu, 2022; Yılmaz, Uslu ve Biçer, 2021). TCDB konusunda İşler ve İşler (2020), Türkiye’de iş gücü açısından cinsiyeti incelemiştir. 2018 yılını TÜİK ve TBMM’den elde ettiği verilerle iş gücüne katılım oranı, TBMM’deki vekil sayıları ve kamu kuruluşlarında istihdam açısından cinsiyeti ele almıştır. İncelenen yılda erkek iş gücünün %78,6; kadın iş gücünün %38,3 olduğunu görmüştür. Vekil sayılarında ise erkeklerin %82,68; kadınların %17,32 koltuğa sahip olduğunu belirtmiştir. Kamu istihdamında da erkeklerin (%61,52), kadınlara göre (%38,48) baskın olduğuna yönelik bulgular elde etmiştir.

4. Araştırmanın Metodolojisi ve Veri Seti

TCDB’nin literatüre yerleşmesiyle bütçe ile cinsiyete ilişkin vergi ve kamu harcamalarının araştırılması ve analizlerin yapılması konusunda metodolojik tartışmalar gündeme gelmiştir (Patel, 2015, s. 65). Günümüz toplumlarında artan istikrarsızlık, güvensizlik ve gelir eşitsizliği sosyal korumaya yönelik kamu harcamalarına olan talebin artmasına sebep olmuştur. Bir devletin harcamalarının uygulayış biçimi, hedef kitlesi ve öncelikleri farklı sosyal gruplar arasındaki güç dengesine etkiler.

Erkekler genel olarak kadınlarla kıyaslandığında sermayeye sahip olma ve kontrol etmede yüksek paya sahip olduğundan ekonomik olarak daha güçlü oldukları söylenebilir. 21. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kamu harcama politikalarının nadiren cinsiyete duyarlı olduğu görülmüştür (Çağatay, 2003, s. 17-19).

Toplumsal cinsiyet odaklı analizler, Budlender, Sharp ve Allen'in (1998) öne sürdüğü şekilde Avustralya'da devlet düzeyinde analitik bir çerçevede geliştirilmiştir. Bu çerçeve, kamu harcamaları bağlamında üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır: Sadece kadınları hedef alan kamu harcama politikaları, kamu sektörü istihdamında cinsiyetler açısından eşit fırsatlar sunan ve kadın yanlısı kamu harcama politikaları, cinsiyete göre farklı etkileri olan ana akım bütçe harcamaları. Çizilen bu analitik çerçevenin altında yatan varsayım, tüm kamu harcamalarının cinsiyete dayalı etkilerinin olduğudur. Net etkisi gelirlere göre daha yüksek olan harcamaların ne kadarının erkekler ve ne kadarının kadınlara yönelik olarak yapıldığının görülmesi TCDB ile gerçekleştirmek mümkündür (Kalaycı ve Kantarcı, 2011, s. 31). Bu bağlamda araştırmanın konusu Türkiye'de 2002 ile 2022 yılları arasında kamu harcamalarına yönelik bir analiz gerçekleştirmektir. Harcama ile ilişkisi sebebiyle bireylerin istihdam edilme durumları ve istihdam ile cinsiyet arasındaki etkileşim de araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan mikro veri analizinin gerek uluslararası gerekse ulusal yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların bir boyutu da gelirlere ilişkindir. Maaş farklılıklarının dışında kamu harcamalarından alınan payın farklı olması kadın ve erkekler arasında gelir dağılımının boyutunu etkiler. Malroux ve Xiao (1995) ile Díaz-Serrano ve O'Neil (2004), gelir seviyelerindeki farklılıklardan dolayı kadınların erkeklere göre daha düşük seviyede tasarruf etme potansiyeline sahip olduğunu belirtmiştir. Bu durumun bir sebebi de ücretin yanı sıra kamu transferlerinden faydalanma farklılıklarıdır. Kadın ve erkeklerin gelir farklılıklarına yönelik çok fazla ipucu bulunmasına rağmen gelirden cinsiyet etkisine yönelik basit bir ölçüt bulunmamaktadır (Ponthieux ve Meurs, 2015, s. 983).

Birey gelirleri üzerinde uygulanan kamu politikalarının etkisini görmek açısından HBA önem arz etmektedir. HBA, hane düzeyinde bir politika değişikliğinin etkisini değerlendirme imkânı sunmasının yanı sıra, değişikliğin hanedeki bireyler üzerindeki net etkisinin tespitini sağlar. Birey düzeyinde etkinin görülmesini sağlayan HBA'da politika değişiklikleri ve transferler sonucunda kazanan ve kaybedenler tespit edilir (Sutherland, 1997, s. 1-2).

Araştırmanın çıkış noktası Türkiye'de kamu harcamalarının toplumsal cinsiyete göre dağılımının analiz edilmesidir. Bu doğrultuda Türkiye özelinde 2002 ile 2022 yılları arasında TÜİK tarafından yayımlanan HBA mikro verileri kullanılarak bir analiz yapılmıştır. Mikro veriler, çeşitli ülkelerin yetkilendirdikleri resmî istatistik ofislerinin ürettiği, hanehalkı ve fertlerin sosyoekonomik durumlarına yönelik bilgiler sunan bir veri setidir (Fuest, Niehues, ve Peichl, 2009, s. 1). Çalışmada bireylerin cinsiyetlerine ilişkin de bilgilerin bulunması sebebiyle HBA tercih edilmiştir. Verilere yönelik işlemler Microsoft Excel programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma bünyesine dâhil edilen mikro verilerin analize uygun hâle getirilmesi için çeşitli yollar izlenip, belirli varsayımların yapılması gerekmektedir. İlk olarak bireylerden kamu transferlerinden faydalananlar analiz kapsamına alınmıştır. Özel kurum veya kişilerden alınan transferler analiz dışında tutulmuştur. Bireylerin istihdamı değerlendirilirken anket ayında çalıştıklarını beyan edenler dikkate alınmıştır. TÜİK tarafından 2002 yılından itibaren üretilen HBA, 1994 yılında da yer almaktadır. Ancak 1994 yılındaki veriler ve verilere yönelik açıklamalar araştırmanın gerçekleştirilmesi için yeterli olmadığından 1994 yılındaki veriler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yine, 2020 ve 2021 yılında üretilmeyen HBA sebebiyle bu yıllara ilişkin bir analiz gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Bahsedilen yılların dışında anketin üretildiği tüm yıllar değerlendirmeye alınmıştır.

HBA’da ele alınan yıllarda toplam 221.984 haneye ve 772.663 ferde ilişkin veriler yer almaktadır. Veriler analize hazırlanırken transfer geliri elde eden bireyler ayrılmış ve edinilen transferler toplanmıştır. Toplam transferler hesaplanırken kıdem tazminatı ve emeklilik ikramiyesi dâhil edilmemiştir. Araştırma kapsamında yer alan değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Transfer Türleri

Emekli Maaşı	Hanehalkı ferdinin son 12 ay içinde emekli maaşı olarak devletten veya yurt dışından elde ettiği toplam gelir kaydedilmektedir. Eşinden dolayı alınan emekli maaşları ise, “dul, yetim ve öksüz maaşlarında” kapsanmıştır.
Yaşlılık Maaşı	65 yaş ve üzerindeki ihtiyaç sahiplerine Emekli Sandığı tarafından ödenen sosyal yardımlar bu kategoriye dâhildir.
Sosyal Yardım	Hanehalkı fertlerinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Yardım Kurumu, Belediyeler vb. kurum ve kuruluşlardan son 12 ay içinde elde ettiği nakdî yardımların toplam değeri kaydedilmiştir.
Dul, Yetim ve Öksüz Maaşı	Yıllık dul, yetim, öksüz maaşı (Nakdî)
Engelli ve Maluliyet Maaşı	Yıllık engelli, malullük maaşı, gazi aylığı, şehitlik aylığı ve sakatlık yardımı
Hastalık Yardımı	Yıllık hastalık, iş kazası veya meslek hastalıkları nedeni ile SGK-SSK (4a)'dan rapor parası (Nakdî)
İşsizlik Maaşı	Kıdem tazminatı bu soruda kapsanmamıştır
Burs Geliri	Yıllık karşılıksız eğitim bursu veya eğitime yönelik bağış/yardımlar (Nakdî/Aynı) Kredi Yurtlar Kurumunun yükseköğrenim öğrencilerine verdiği kredi, gelir niteliği taşımadığından kapsanmamıştır.
Doğrudan Destek	Yıllık doğrudan destek, akaryakıt, süt parası ödemesi (Nakdî) Çiftçilere ödenen doğrudan gelir desteği ile akaryakıt ve süt parası şeklindeki destekler bu değişkende kaydedilmiştir.

Kaynak: HBA’dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de araştırma kapsamına dâhil edilen değişkenlere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Bu doğrultuda kamu harcamaları, emekli maaşı, yaşlılık maaşı, sosyal yardımlar, dul, yetim ve öksüz maaşı, engelli ve maluliyet maaşı, hastalık yardımı, işsizlik maaşı, burs geliri ve doğrudan destek değişkenleri araştırmaya dâhil edilmiştir.

Bahsedilen bu değişkenlerle kadın ve erkekler arasında kamu transfer programlarının değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Farklı alanlarda anketler yoluyla harcamaların kıyaslanması kamu harcamalarının cinsiyete göre analiz edilmesini sağlamaktadır (Budlender vd., 1998, s. 4).

5. Araştırma Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Tablo 2. Türkiye’de Transfer Türlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıl	Emeklilik Maaşı	Yaşlılık Maaşı	Sosyal Yardımı*	Dul, Yetim ve Öksüz Maaşı	Engelli ve Maluliyet Maaşı	Hastalık Yardımı**	İşsizlik Maaşı	Burs Geliri	Doğrudan Destek***
2002	22,7/77,3	28,2/71,8	-	92,9/7,1	21,7/78,3	-	25/75	29,7/70,3	-
2003	13,2/86,8	18,1/81,9	-	95,5/4,5	20,4/79,6	-	11,1/88,9	43,5/56,5	-
2004	15,4/84,6	52,6/47,4	10,5/90,5	95,9/4,1	34,5/65,5	-	27,8/72,2	55,9/44,1	-
2005	19,3/80,7	56,6/33,4	34/66	96/4	25,3/74,7	-	28,6/71,4	55,3/44,7	9,1/90,9
2006	15,4/84,6	59,7/40,3	54,3/45,7	93,3/6,7	25,8/74,2	-	22,2/77,8	43,9/56,1	9,2/90,8
2007	12,8/87,2	55,7/44,3	54/46	95,8/4,2	21,8/78,2	-	30,8/69,2	50/50	9/91
2008	18,9/81,1	60/40	45,8/54,2	95,6/4,4	31,1/68,9	-	46,1/53,9	55,3/44,7	9,2/90,8
2009	16,8/83,2	63,1/56,9	52,5/47,5	94/6	32,1/67,9	-	22,4/77,6	42/58	9,3/90,7
2010	5,7/94,3	37/63	28,9/61,1	99,2/0,8	22,5/77,5	-	3,2/96,8	15/85	4,6/95,4
2011	17,7/82,3	66/34	61,4/38,6	94,9/5,1	40,3/59,7	-	24,7/75,3	42,9/57,1	11,5/78,5

Arınç BOZ

2012	17,5/82,5	61,5/38,5	68,8/31,2	94/6	32/68	58,7/41,3	24,6/75,4	50,9/59,1	6,9/93,1
2013	16,4/83,6	63,1/36,9	74/26	94,4/5,6	35,6/64,4	54,5/45,5	33,8/66,2	58,4/41,6	7,3/92,7
2014	18,9/81,1	63,1/36,9	77/23	94,8/5,2	32,2/67,8	45,3/54,7	26,3/73,7	53,2/46,8	7,5/92,5
2015	17,1/82,9	54,7/45,3	83,5/16,5	95,9/4,1	34,3/65,7	46,2/53,8	22,5/77,5	48,1/51,9	7,6/92,4
2016	17,3/82,7	55,6/44,4	81,8/18,2	96,3/3,7	39,6/60,4	49,9/50,1	25,9/74,1	42,8/57,2	9,2/90,8
2017	17,2/82,8	57,3/42,7	80,6/19,4	95,4/4,6	34,9/65,1	46,7/53,3	29,3/70,7	51,8/48,2	7,9/92,1
2018	17,5/82,5	57,4/42,6	81,4/18,6	95,6/4,4	34,9/65,1	39,5/60,5	35,4/64,6	57,6/42,4	9,2/90,8
2019	19/81	60,7/39,3	77/23	95,8/4,2	33,9/64,1	38,5/61,5	30,7/69,3	61,6/38,4	9,6/90,4
2022	18,1/81,9	65,1/34,9	-	96,8/3,2	36,6/63,4	32/68	33,7/66,3	53,4/46,6	8/92
Ort.	16,7/83,3	54,5/45,5	60,3/39,7	95,4/4,6	31,1/68,9	45,7/54,3	26,5/73,5	47,6/52,4	8,5/91,5

Kaynak: HBA'dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

*2002, 2003 ve 2022 yıllarında bu değişken üretilmemiştir.

**2011 ve öncesinde engellik ve maluliyet maaşı ile birlikte yer alıyordu.

***2004 ve öncesinde yaşlılık maaşı içerisinde yer alıyordu.

Tablo 2'de Türkiye'de 2002 ve 2022 yılları arasında yapılan kamu transferlerinin cinsiyete göre yüzdelik dağılımı yer almaktadır. Tabloda dikkati çeken bir nokta belirli yıllardaki ve değişkenlerdeki eksik verilerdir. Kuşkusuz ki bu verilerin noksanlığı bulguları etkileyebilecektir. Ancak verilerin ortalamaları alınarak tamamlanmaya çalışılması, araştırmanın güvenilirliğini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle bu teknik tercih edilmemiştir. HBA tarafından üretilmeyen eksik yılların oluşturulması ise 2020 yılı COVID-19 salgını ve 2021 yılındaki döviz kurundaki aşırı dalgalanmaların yaşandığı döneme denk gelmesi sebebiyle oluşturabilecek verilerin gerçeklikten uzak olabileceği düşünülmüş ve veriler anketlerde olduğu gibi sunulmuştur.

Tablo 2'ye göre bireylerin emeklilik maaşında cinsiyete göre bir farklılığın olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ele alınan yıllarda kadınların ortalama %16,7'si emekli maaşı elde ederken erkeklerin %83,3'ü emeklilik geliri edinmektedir. Yıllar içerisindeki dalgalanmalar, kadınların %15-20, erkeklerin ise %80-85 oranlarında emekli maaşı elde ettiğini göstermektedir. Son yıllarda Tablo 4'te gösterildiği gibi kadınların iş yaşamına katılımının artmasıyla emekli maaşı almalarında bir artış yaşandığı ve ilerleyen yıllarda bir artış potansiyeli olduğu söylenebilir. 2002 yılında kadınların ortalamadan daha fazla emeklilik maaşı elde etmesinin, kadınların emeklilik şartlarına yönelik 23 Mayıs 2002 tarihli ve 4759 numaralı; Sosyal Sigortalar Kanunu, Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu ile Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda yapılan değişikliklerden kaynaklandığını söylemek mümkündür (Resmî Gazete, 2002).

Yaşlılık maaşı değişkeni incelendiğinde ortalama olarak kadınların (%54,5) erkeklerden (%45,5) daha fazla faydalandığı görülmektedir. Bu durum kadınlarında daha fazla faydalandığı bir kamu harcaması olarak dikkat çekmektedir. Kadınlarda erkeklere kıyasla 2 yıl daha önce (kadın 58, erkek 60) bu maaştan faydalanmaya başlaması ve 16 Haziran 2006 tarihli ve 26200 sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunun 28. maddesinde kadının bakım hizmetleri gerçekleştirdiği sürelerin bir kısmının primden sayılması sebebiyle kadının bu yardımdan daha fazla faydalanmaya başladığını söylemek mümkündür (Resmî Gazete, 2006).

Cinsiyete göre bireylerin aldığı sosyal yardımlar incelendiğinde kadınların (60,3) erkeklere göre (39,7) sosyal harcamalardan ortalama olarak daha fazla pay aldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'de 2000'li yıllara kıyasla kadınların sosyal yardımlardan daha fazla faydalandığının göstergesidir. 2015'te %83,5 ile en yüksek seviyesine ulaşan kadınlara yönelik yardımlar 2019'da %77'ye gerilemiştir. Bu veriler, kamunun sosyal yardım politikalarının kadın yanlısı olduğunun göstergesidir.

Dul, yetim ve öksüz maaşı elde eden bireylerin ortalama %95,4'ü kadın iken %4,6'sı erkeklere yöneliktir. HBA'da bireylerin eşinden dolayı aldığı emeklilik maaşını kapsamı ve Türkiye'de eşlerden alınan maaşlar bakımından, gerek erkeklerin iş yaşamında kadınlara göre daha aktif çalışması gerekse kadınların ortalama yaşamlarının daha fazla olması sebebiyle bu değişkende cinsiyete göre dikkate değer bir fark bulunmaktadır. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu'na (2023) göre Türkiye'de 2020-2022 arasında erkeklerde yaşam beklentisi 74,8 iken kadınlarda 80,3'tür.

Türkiye'de engelli ve maluliyet maaşının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ortalama olarak kadınların %31,1'i erkeklerin ise %68,9'ünün bu yardımdan faydalandığı görülmektedir. Bu durum, kamu harcamalarında cinsiyete göre bir ayrımın olduğunu göstermektedir. 2022'ye doğru kadınların engelli ve maluliyet yardımından aldığı pay artsa da bu yardımdan erkekler daha baskın olarak faydalanmaktadır. Gazi aylığının bu değişkende kapsanması erkek baskınlığının bir sebebi olarak gösterilebilir.

Kamu harcamalarında araştırma kapsamında ele alınan bir değişken de hastalık yardımıdır. Ortalama olarak %45,7 kadın, %54,3 erkek bu yardımdan faydalanmaktadır. Hastalık yardımı, iş kazası ve meslek hastalıklarını kapsadığından ve erkekler iş yaşamında baskın olduğundan bu sonucun ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Kadın ve erkeğin istihdamına yönelik detaylar Tablo 3'te yer almaktadır.

İşsizlik maaşı değişkeninde ortalama olarak kadınlar %26,5 erkekler ise 73,5 olarak faydalanmaktadır. İncelenen yıllarda işsizlik ödeneğinin erkeklerin daha fazla faydalandığı bir kamu harcaması olduğu görülmektedir. Türkiye, son yıllardaki değişime ve mevcut ekonomik koşullara rağmen, ataerkil bir toplum düzenine sahiptir. Bu sebeple, bir işte çalışmak daha çok erkeklerle özdeşleşen bir eylemdir. İşsizlik ödeneğindeki cinsiyete dayalı bu farklılık ataerkil yapı ile açıklanabilir.

Bireylerin eğitimlerine yönelik yapılan kamu harcamaları burslardır. Araştırma kapsamında bursların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında ortalama, kadınların %47,6'sı bu ödenekten faydalanmakta iken erkeklerin %52,4'ü burs geliri elde etmektedir. Burs değişkeninde iki cinsiyetin oranları birbirine yakın görünse de kadınların burslardan daha az faydalanması açısından dezavantajlı olduğu söylenebilir.

Çiftçilerin faydalandığı gelir desteği ve akaryakıt yardımı ile süt parası anlamına gelen doğrudan destek değişkeninde kadınların %8,5'u bu kamu harcamasından faydalanmakta iken erkeklerin %91,5'i bu harcamadan faydalanmaktadır. Süt parasını içermesine rağmen bu destekten çoğunlukla erkeklerin faydalandığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de kamu harcamaları, transfer türleri açısından değerlendirildiğinde yaşlılık maaşı, sosyal yardım ve dul, yetim ve öksüz maaşlarından kadınların daha fazla pay aldığı, diğer ödeneklerden ise (emeklilik maaşı, engelli ve maluliyet maaşı, hastalık yardımı, işsizlik maaşı, burs geliri ve doğrudan destek) erkeklerin daha fazla pay aldığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda Türkiye'de bütçelemenin kamu harcamaları bağlamında ağırlıklı olarak erkeklere yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Kamu harcamalarından engelli ve maluliyet maaşı erkeklere yönelik, dul ve yetim maaşı kadınlara yönelik harcamalar olarak düşünülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin rol ve sorumluluklarının toplum tarafından yaratıldığını belirten ve cinsiyetler arası eşitliği öne süren bir kavramdır. Bu açıdan kamu harcamalarında cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması hedeflenmelidir. Elde edilen bu bulgular literatürde kamu harcamalarında cinsiyete göre farklılıkların olduğu bulgularıyla paralellik göstermektedir (Demery, 2002; Austen vd., 2013)

Tablo 3. Türkiye'de Toplam Transfer Harcamalarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıl	Ortalama Transfer Geliri Kadın (TL)**	Ortalama Transfer Geliri Erkek (TL)**	Transfer Geliri Elde Eden Kadın (%)	Transfer Geliri Elde Eden Erkek (%)
-----	---------------------------------------	---------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------

Arınç BOZ

2002	2.343.904.466	2.344.875.158	32,7	67,3
2003	3.529.119.886	3.529.849.203	28,3	71,7
2004*	4.071.511.200	4.102.833.181	31,9	68,1
2005	4.265	4.344	30,8	69,2
2006	4.644	4.711	31,2	68,8
2007	5.264	5.279	31,7	68,3
2008	5.878	5.919	34,1	65,9
2009	5.707	5.730	35,1	64,9
2010	6.463	6.478	38,1	61,9
2011	7.317	7.353	37,6	62,4
2012	8.244	8.226	37,3	62,7
2013	8.619	8.661	39,2	60,8
2014	9.679	9.664	40,1	59,9
2015	10.134	10.217	38,2	61,8
2016	11.668	11.692	39,7	60,3
2017	13.177	13.235	39,6	60,4
2018	15.565	15.656	38,7	61,3
2019	19.083	19.191	39,6	60,4
2022	38.489	38.681	37,6	62,4
Ort.	10.887	10.940	35,9	64,1

Kaynak: HBA'dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

*Türkiye'de 1 Ocak 2005'ten itibaren liradan altı sıfır atılmıştır.

**2004 ve öncesi parasal bütünlüğün sağlanması açısından ortalamaya dâhil edilmemiştir.

Tablo 3'te Türkiye'de 2002 ve 2022 yılları arasında toplam transfer harcamalarının cinsiyete göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo 3'ten çıkarılabilecek sonuç kadınların ortalama olarak erkeklerden 53 TL daha az gelir elde ettiğidir. Bu doğrultuda, kamu harcamalarından TL bazında erkeklerin daha fazla miktarda gelir elde ettiği söylenebilir. Yüzdesel olarak kadın ve erkeklerin elde ettiği transfer gelirleri incelendiğinde, kadınların toplam transferlerden ortalama %35,9 pay aldığı söylenebilir. Erkekler ise toplam transferlerin yaklaşık üçte ikisini (%64,1) almaktadır. Bu durum kamu transferlerinin çoğunluğundan erkeklerin pay aldığı şeklinde yorumlanabilir. Yıllar itibarıyla toplam transferlerin cinsiyete göre değişimi incelendiğinde 2002 yılından 2022'ye dalgalanmalara rağmen kadınların aldığı payın arttığı söylemek mümkündür. Son yıllarda ise kadın ve erkekler arasındaki gelir farklılıklarının arttığı gözlemlenmektedir. Özetle, toplam kamu transferlerinden erkekler kadınlara göre daha fazla faydalanmaktadır.

Tablo 3'te kadın ve erkekler arasındaki gelir farklılıklarına odaklanmak gerekir. Türkiye'de transfer gelirlerinde yıllar itibarıyla ortaya çıkan dalgalanmaların bir sebebi de makroekonomik istikrarsızlıklardır. Nitekim, Türkiye'de 2001 krizinden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş programıyla finansal ve yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. 2008 Küresel Krizi de ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Tablo 3'te 2008'den 2009'a kadın ve erkeklerin ortalama gelirinde bir azalma yaşanmıştır. 2019'dan 2022'ye gelindiğinde ortalama gelirlerdeki iki kat artışın sebebi 2021 yılının son çeyreğinden itibaren Türkiye'de yaşanan yüksek enflasyondur. Türk Lirası'nın Amerikan Doları karşısındaki değer kaybı sonucu ortaya çıkan makroekonomik istikrarsızlıklar, verilerdeki değişimi açıklayabilir.

Türkiye'de kadınlar ve erkekler arasındaki transfer gelirleri farklılıklarının ana nedeni ataerkil toplum düzenidir. Kadın ve erkeklerin biyolojik özelliklerindeki farklılıklarından dolayı ortaya çıkabilecek değişikliklerin yanı sıra erkeklere daha fazla kamu harcaması yapılması mevcut düzenin yarattığı bir eşitsizliktir. Ayrıca politik karar alıcıların ve yöneticilerin çoğunluğunun erkeklerden oluşması da harcamalara yön verelerin cinsiyet körü bakış açısına sahip olmasına sebep olabilir.

Tablo 4. Türkiye’de Cinsiyete Göre İstihdam

Yıl	Ortalama Gelir Kadın (TL)**	Ortalama Gelir Erkek (TL)**	Çalışan Kadın (%)	Çalışan Erkek (%)
2002	4.479.866.292	4.634.051.660	25	75
2003	6.010.465.065	6.081.677.047	28,6	71,4
2004*	6.919.978.087	7.044.305.385	28	72
2005	7.905	7.866	29,3	70,7
2006	8.400	8.793	28,2	71,8
2007	8.790	9.044	29,2	70,8
2008	10.186	10.458	29,7	70,3
2009	10.679	11.056	33,1	66,9
2010	11.537	11.760	31,4	68,6
2011	13.334	13.595	31,1	68,9
2012	15.073	15.248	32,7	67,3
2013	15.939	16.255	32,1	67,9
2014	17.779	17.987	32,1	67,9
2015	19.402	19.409	31,7	68,3
2016	21.774	21.789	31,7	68,3
2017	23.960	24.385	32,1	67,9
2018	28.779	28.786	30,9	69,1
2019	32.394	32.769	32,2	67,7
2022	68.764	70.989	31	69
Ort.	19.668	20.012	30,5	69,5

Kaynak: HBA’dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

* Türkiye’de 1 Ocak 2005’ten itibaren liradan altı sıfır atılmıştır.

**2004 ve öncesi parasal bütünlüğün sağlanması açısından ortalamaya dâhil edilmemiştir.

Tablo 4’te cinsiyete göre istihdam edilen bireyler yer almaktadır. Paradan altı sıfır atılmadan önceki dönem veri güvenilirliğini artırması açısından ortalamaya dâhil edilmemiştir. Çalışan kadın ve erkeklerle yönelik verilerde yıllar itibarıyla bir kayıp olmadığından sonuçları etkilememiştir. 2020 ve 2021 yıllarında HBA tarafından üretilmeyen eksik verilerin oluşturulması 2020 yılı COVID-19 salgını ve 2021 yılındaki döviz kurundaki aşırı dalgalanmaların yaşandığı döneme denk gelmesi sebebiyle tarafımda önceki yıllardaki verilerin ortalamaları alınarak oluşturabilecek verilerin gerçeklikten uzak olabileceği düşünülmüş ve veriler anketlerde olduğu gibi sunulmuştur.

Tablo 4’te ortalama gelirlerde farklı yıllardaki farklılaşmanın bir nedeni Türkiye’de yaşanan makroekonomik istikrarsızlıklardır. Sunulan verilerin kadın ve erkekler arasındaki fark bağlamında incelenmesi önemlidir. Ortalama gelir açısından yapılan değerlendirmede kadınların erkeklerden 343 TL daha düşük gelir elde ettiği gözlemlenmektedir. Çalışanlar cinsiyetlerine göre değerlendirildiğinde erkeklerin çalışma hayatındaki baskınlıkları dikkat çekmektedir. Türkiye’de 2002-2022 yılları arasında çalışanların %30,5’i kadın iken erkek çalışanlar toplam istihdamın %69,5’ini oluşturmaktadır. Yıllar itibarıyla istihdam incelendiğinde kadınların çalışma hayatına katılımında artış olduğu görülmektedir. Nitekim 2002 yılında toplam istihdamın dörtte birini kadınlar oluşturmakta iken 2009’da bu oran üçte bire yükselmiştir. 2022 yılında ise toplam istihdamın %31’i kadın istihdamıdır. İstihdam edilen bireylerin hem emeklilik maaşı hakkına sahip olacağı hem de hastalık yardımı ve doğrudan destek alma haklarının olacağı düşünüldüğünde kadın ve erkeklerin eşit olarak iş gücüne katılımı önem teşkil etmektedir. Türkiye için ve kadınların istihdamda erkeklerden daha az yer edindiğine yönelik ulaşılan sonuç

literatürde farklı ülkeleri kapsayan araştırmalarla bağdaşmaktadır (İşler ve İşler, 2020; Lahiri vd., 2002; Leser, 1958; Shah ve Riaz, 2020; Verma ve Singh, 2024).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz modern toplumlarda kadın ile erkek arasında cinsiyetlerinden kaynaklanan ayrımcılıkların önlenmesi ve kadın-erkek eşitliğinin saplanması amaçlanmaktadır. Siyasal karar alma mekanizmaları, çeşitli politikalar uygulayarak devletin ayrımcılık karşıtı olmasını hedefler. Devletin toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı uyguladığı temel politika aracı bütçedir.

TCDB kavramı, kadınların rol ve sorumluluklarındaki cinsiyete yönelik ayrımcılığın ortaya çıkarılması için kamunun hem gelir hem de harcamalarının dağılımı ile ilgilenmektedir. Böylece kadınların bütçeden aldığı payın tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmada TCDB kavramı Türkiye’de 2002-2022 yılları arasında kamu harcamaları açısından incelenmiştir. HBA mikro verileri kullanılarak bireylerin devletten aldığı yardımların cinsiyete göre dağılımı analiz edilmiştir.

Kamu harcamalarıyla kadınların gelişimi arasındaki pozitif korelasyon, kamu bütçe politikalarının toplumsal cinsiyet açısından analiz edilmesinin önemini göstermektedir (Hooda ve Kataria, 2022). Analiz sonucuna göre kamu transferleri türleri itibarıyla üç transfer türünde (yaşlılık maaşı, sosyal yardım ve dul, yetim ve öksüz maaşı) kadınların payı daha fazla iken altı transfer türünde (emeklilik maaşı, engelli ve maluliyet maaşı, hastalık yardımı, işsizlik maaşı, burs geliri ve doğrudan destek) erkekler daha fazla pay almaktadır. Toplam kamu transferlerinin ise ortalama %35,9’u kadınlara yönelik iken %64,1’ünden erkekler faydalanmaktadır. Türkiye’de istihdam açısından cinsiyet değerlendirildiğinde 2002-2022 yılları arasında ortalama olarak kadınların %30,5’i çalışmakta iken erkeklerin %69,5’i iş hayatında yer aldığı görülmektedir. Literatürde farklı transfer türleri açısından kamu harcamaları ele alınmış bu araştırmaya benzer şekilde harcamalardan kadınların daha az faydalandığı ve harcamaların cinsiyete göre eşitsiz dağıldığına yönelik bulgular elde edilmiştir (Austen vd., 2013; Demery, 2002; Sabir ve Abdullah, 2002).

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular gösterdiği gibi Türkiye’de bazı kamu harcamalarının belirli bir cinsiyete yönelik olabileceği kaçınılmazdır. Örneğin engelli ve maluliyet maaşı elde eden bireylerin çoğunluğu, gazilik aylığını içermesi sebebiyle, erkekler olabildiği gibi dullara yönelik gelir elde edenlerde kadınlar baskın olabilir. Ancak cinsiyet sınırları net olmayan, eğitim alanlara yönelik burs ödemeleri, emeklilik ve çalışanlara yönelik hastalık yardımları ve doğrudan destek uygulamalarında kadın ve erkeklere yönelik harcama farklılıkları dikkat çekmektedir.

Bu doğrultuda politik karar alıcıların eşitliği sağlamaya yönelik atması gereken önemli bir adım iş hayatına yönelik düzenlemeler olmalıdır. Nitekim istihdam edilen kadınların sayısının artması emeklilik maaşı, hastalık yardımı gibi harcamalardan kadınların daha fazla faydalanacağı anlamına gelmektedir. İş yaşamında bahsedilmesi gereken bir konu da daha fazla kadının kayıt dışı çalışmasıdır (Elson, 1999, s. 4). Bu sebeple, kadın emeğinin bir kısmı gayriresmî olarak gerçekleşmektedir. Kamunun TCDB politikalarına ek olarak kayıt dışı istihdama yönelik mücadelesi de önemlidir. Ek olarak, kamu harcamalarının yanı sıra, vergi politikalarında da cinsiyetin dikkate alınması gerekmektedir.

Günümüzde toplumsal cinsiyete yönelik farklılıkların bir sebebi de ataerkil toplum yapısıdır. Her ne kadar araştırma yapılırken feminist bir metodoloji izlenirse de çoğu modern toplumda, erkek egemen yapı nedeniyle kadınlık rollerinin erkeklerin gölgesinde kaldığı bir gerçektir. Kamunun bütçe politikaları dışında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik yapabileceği politikalardan biri de eğitime yöneliktir. Eğitimde kadınların eşit harcama payına sahip olması (araştırmada ele alınan yıllarda burstan faydalanmada ortalaması kadınlar için %47,6 erkekler için ise %52,4’dür), kadınların eğitime katılmasını

teşvik edici politikaların uygulanması ve halkın toplumsal cinsiyet konusunda farkındalığının artırılması uygulanabilecek bazı politikalardandır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, HBA örnekleminde yer alan ve sosyal transfer harcamaları alan bireylerin Türkiye'yi temsil ettiği varsayımıyla hareket edilmiştir. Verilerin güvenilirliğini artırmak için konu üzerinde yapılması planlanan çalışmalarda istatistiki testlerin uygulanması literatüre katkı sağlayabilecektir. Ayrıca cinsiyete yönelik hem Türkiye hem de çoklu ülkeyi içeren araştırmaların yapılması, konunun öneminin vurgulayabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma için bir etik kuruldan resmî izin alınmasına gerek yoktur. Çalışma, bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak üretilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Bu çalışmanın tamamı tek yazar tarafından yapılmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Abramovsky, L. ve Selwaness, I. N. (2023). Fiscal policy and gender income inequality: The role of taxes and social spending. ODI Report. London: Overseas Development Institute (ODI). <https://odi.org/en/publications/fiscal-policy-and-gender-income-inequality-the-role-of-taxes-and-social-spending/> adresinden 30 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.
- Alkan, F.. ve Dayar, H. (2021). Belediyelerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulananabilirliğine yönelik nitel analiz: Eskişehir ili örneği. *Türk Dünyası Akademik Bakış*, 1(1), 1-38.
- Alonso-Albarran, V., Curristine, T., Preston, G., Soler, A., Tchelishvili, N. ve Weeratunga, S. (2021). Gender budgeting in G20 countries. *IMF Working Paper*, 21/69, 1-72.
- Austen, S., Costa, M., Sharp, R. ve Elson, D. (2013). Expenditure incidence analysis: A gender-responsive budgeting tool for educational expenditure in Timor-Leste? *Feminist Economics*, 19(4), 1-24. <https://doi.org/10.1080/13545701.2013.830187>
- Botting, E. H. (2013). Wollstonecraft in Europe, 1792–1904: A revisionist reception history. *History of European Ideas*, 39(4), 503-527.
- Budlender, D., Sharp, R. ve Allen, K. (1998). How to do a gender-sensitive budget analysis: contemporary research and practice. Australia and UK: Commonwealth secretariat.
- Bue, M. C. L., Le, T. T. N., Silva, M. S. ve Sen, K. (2022). Gender and vulnerable employment in the developing world: Evidence from global microdata. *World Development*, 159, 106010. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.106010>
- Council of Europe (2005). *Gender budgeting*. Strasbourg.
- Çağatay, N. (2003). Gender budgets and beyond: Feminist fiscal policy in the context of globalisation. *Gender & Development*, 11(1), 15-24.
- Demery, L. (2002). Gender and public spending: Insights from benefit incidence. K. Judd (Ed.), *Gender budget initiatives: Strategies, concepts and experiences* (s. 38–55) içinde. New York.
- Demery, L. ve Gaddis, I. (2009). Social spending, poverty and gender equality in Kenya-a benefit incidence analysis. *Eschborn: German Technical Cooperation*, 1-38.
- Demir, M. (2011). Devlet bütçesinin cinsiyet eşitliğini sağlamadaki rolü ve Türkiye. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 35(1), 136-150.
- Diaz-Serrano, L. ve O'Neill, D. (2004). The relationship between unemployment and risk-aversion. *IZA Discussion Paper*, 1214, 1-11.
- Dumlupınar, S. ve Göksu, G. G. (2020). Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik faaliyetler, cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamaları ve kadın memnuniyeti arasındaki ilişkinin analizi: Sakarya ili örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(2), 713-764.
- Elomäki, A. ve Ylöstalo, H. (2021). From promoting gender equality to managing gender equality policy. *International Feminist Journal of Politics*, 23(5), 741–762.
- Elson, D. (1999). Gender-neutral, gender-blind, or gender-sensitive budgets? Changing the conceptual framework to include women's empowerment and the economy of care. *Gender Budget Initiative Background Papers*, 1-20.
- Elson, D. (2004). Engendering government budgets in the context of globalization. *International Feminist Journal of Politics*, 6(4), 623-642.

- Ergen, Z. ve Durak, B. (2017). Bütçeleme anlayışında yeni bir yaklaşım: Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 9(2), 102-126.
- Erol, Ö. A. (2019). *Gender budgeting in local administration: İstanbul Beylikdüzü and Eskişehir Odunpazarı cases*. 34th International Public Finance Conference (s.27-34) içinde. Antalya. DOI: 10.26650/PB/SS10.2019.001.004
- European Women's Lobby (2004). Gender budgeting: An overview by the European Women's Lobby.
- Fuest, C., Niehues, J., ve Peichl, A. (2009). The redistributive effects of tax benefit systems in enlarged EU. *IZA Discussion Paper*, 4520: 1-31.
- Günlük-Şenesen, G. (2021). Wellbeing gender budgeting to localize the UN SDGs: Examples from Turkey. *Public Money & Management*, 41(7), 554-560.
- Hooda, D.S. ve Kataria, P. (2022). The gender-responsive budgeting: An approach of handling gender inequalities. *SN Social Sciences*, 2(175), 1-17.
- İşler, İ. ve İşler, G. (2020). Cinsiyete duyarlı bütçeleme ve Türkiye'de kadının bütçedeki yeri. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 7(1), 39-47.
- Kalaycı, İ. ve Kartalcı, K. (2011). Cinsiyete duyarlı bütçeleme: AB-Türkiye müzakere sürecinde TBMM için somut öneriler. *Mülkiye Dergisi*, 35(273), 25-42.
- Lahiri, A., Chakraborty, L., Bhattacharyya, P. N., Bhasin, A. ve Mukhopadhyay, H. (2002). Gender budgeting in India. UNIFEM, New Delhi: South Asia and Ministry of Human Resource Development, Government of India.
- Leser C. E. V. (1958). Trends in women work participation. *Population Studies*, 12(2), 100-110.
- Malroux, Y. L. ve Xiao, J. J. (1995). Perceived adequacy of retirement income. *Financial Counseling and Planning*, 6, 7-23.
- O'Hagan, A. (2017). Gender budgeting in Scotland: A work in progress. *Administration*, 65(3), 17-39.
- Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. England: Maurice Temple Smith.
- Önal, A. Y. (2023). *Küreselden yerele yerelden küresele toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Örücü, A. İ. ve Bakırtaş, D. (2012). 6111 sayılı kanunun cinsiyete duyarlı bütçeleme perspektifinden değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 162, 467-477.
- Patel, V. A. (2015). Gender budgeting: A theoretical perspective and experiences. *Journal of Asian Business Management*, 7(1), 51-66.
- Ponthieux, S. ve Meurs, D. (2015). Gender inequality. A. B. Atkinson ve F. Bourguignon (Ed.), *Handbook of income distribution* (s.981-1146) içinde. Amsterdam: Elsevier.
- Pyatt, G. (1993). Fiscal policies, adjustment and balanced development. Interdepartmental project on structural adjustment, *Occasional Paper*, 8, ILO, Geneva.
- Quinn, S. (2017). Gender budgeting in Europe: What can we learn from best practice? *Administration*, 65(3), 101-121.
- Resmî Gazete (2002, 23 Mayıs). Sosyal sigortalar kanunu, tarım işçileri sosyal sigortalar kanunu, Türkiye Cumhuriyeti emekli sandığı kanunu, esnaf ve sanatkârlar ve diğer bağımsız çalışanlar sosyal sigortalar kurumu kanunu ile tarımda kendi adına ve hesabına çalışanlar sosyal sigortalar kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun. Sayı 4759,

- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020601.htm> adresinden 21 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.
- Resmî Gazete (2003a, 29 Mart). Çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığına bağlı olan bazı kuruluşların başbakanlığa bağlanmasına dair tezkere. Sayı 25063. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030329.htm> adresinden 23 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Resmî Gazete (2003b, 10 Aralık). Kamu malî yönetimi ve kontrol kanunu. Sayı 25326. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031224.htm#1> adresinden 17 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Resmî Gazete (2006, 16 Haziran). Sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu. Sayı 26200, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5510&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden 24 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Sabir, M. ve Abdullah, T. (2002). Gender and public spending on education in Pakistan: A case study of disaggregated benefit incidence. *The Pakistan Development Review*, 41(4), 477–493.
- Shah, S. Z. A. ve Riaz, U. (2020). Investigating the factors affecting female work participation in Pakistan: A case study from multan division. *Global Economics Review*, 5(3), 162-172.
- Sharp, R. ve Broomhill, R. (1990). Women and government budgets. *Australian Journal of Social Issues*, 25(1), 1-14.
- Sharp, R. ve Broomhill, R. (2002). Budgeting for equality: The Australian experience. *Feminist Economics*, 8(1), 25-47.
- Sodani, P. R. ve Sharma, S. (2008). Gender responsive budgeting. *Journal of Health Management*, 10(2), 227-240.
- Sutherland, H. (1997). Women, men and the redistribution of income. *Fiscal Studies*, 18(1), 1-22.
- Tepekule, U., Özcan, P. M. ve Kayalidere, G. (2016). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2316-2331. <https://doi.org/10.15869/itobiad.260268>
- Toğrul, H. ve Memiş, E. (2011). Feminist economics and its continued leap. *Fe Dergi*, 3(2), 1-16.
- Tosun, C. ve Bağdadioğlu, N. (2016). Evaluating gender responsive budgeting in Turkey. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 9(2), 187-197.
- Tüğen, K. ve Özen, A. (2008). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Anlayışı. *Maliye Dergisi*, 154, 1-11.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2002-2022). Hanehalkı bütçe anketleri. https://www.tuik.gov.tr/Kurumsal/Mikro_Veri
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Hayat tabloları 2020-2022 (Sayı 49726). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2020-2022-49726>
- United Nations (1995, 27 October). Beijing declaration and platform of action, adopted at the Fourth World Conference on Women. <http://www.refworld.org/docid/3dde04324.html>
- United Nations Development Fund for Women (2000). Progress of the world's women 2000. Biennial report. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2000/1/progress-of-the-world-s-women-2000>

- Verma, A. K. ve Singh, G. (2024). Levels of literacy and female work participation: The key to socio-economic development. *Journal Global Values*, 15(1), 91-102.
- Yavan, S.. ve Gazeloğlu, C. (2022). Yerel yönetimlerde cinsiyete duyarlı bütçeleme hiyerarşik kümeleme analiziyle incelenmesi: Aydın ilçe belediyeleri örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 31(1), 165-200.
- Yenilmez, M. I. (2022). Evaluating gender responsive budgeting in Turkey. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 97-112.
- Yıldız, S. ve Uğur, A. (2016). Cinsiyete duyarlı bütçeleme ve ülke deneyimler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 271-292.
- Yılmaz, H. H., Uslu, İ. A. ve Biçer, M. (2021). Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: Tekirdağ büyükşehir ve Urla belediyesi uygulamaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 15-46. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.553055>